

Udvariasság/Udvariatlanság és (in)direktség az egyet nem értés beszédaktusában

Koczogh Helga Vanda
DE Angol-Amerikai Intézet

Összefoglaló

Tanulmányomban egy, a magyar egyet nem értést és a nyelvi udvariasság/udvariatlanságot vizsgáló empirikus kutatás eredményeit mutatom be. Vizsgálatom fókuszában az alábbi két kutatási kérdés állt: (1) Hogyan értelmezik a nyelvi udvariasság/udvariatlanság fogalmát a magyar nyelvhasználók, azaz miként határozható meg az „elsődleges udvariasság/udvariatlanság”? (2) Hogyan befolyásolja az egyet nem értés kifejezésének in/direktsége az adott megnyilatkozás megítélését az udvariasság szempontjából?

Kutatásomat három kérdőív segítségével végeztem 93 magyar egyetemi hallgató megkérdezésével. Az udvariasság/udvariatlanság fogalomértelmezését egy szabad és egy kötött asszociációs feladattal végeztem, a második kutatási kérdésre pedig egy Likert-skálán mért attitűd teszttel kerestem a választ.

Az eredmények azt mutatják, hogy a kutatás adatközlői a nyelvi udvariasságot/udvariatlanságot elsősorban a tiszteletadással, a konvencionálisan udvarias nyelvi elemek és a káromkodás használatával/mellőzésével, az interakciós normák betartásával/megszegésével, illetve a megfelelő/nem megfelelő regiszter alkalmazásával azonosították. Összességében elmondható, hogy a direkt stratégiákkal kifejezett egyet nem értést a kutatás résztvevői udvariatlanabbnak ítélték meg, mint az indirekt egyet nem értési formákat, azonban nem jelenthető ki, hogy egységes lenne az udvariasság/udvariatlanság fokának a megítélése egy adott kategórián vagy stratégiatípuson belül.

Kulcsszavak: udvariasság; udvariatlanság; egyet nem értés; direktség; indirektség; pragmatika

1. A kutatás motivációs háttere és célkitűzései, a tanulmány felépítése

Bár a magyar szakirodalomban az udvariasság- és udvariatlanságkutatás, ezen belül is a beszédcselekvések (pl. bók, kérdés, bocsánatkérés) vizsgálata népszerű kutatási terület, az egyet nem értés jelenségére irányuló kutatások száma elenyészőnek mondható.¹ Kutatási hiány mutatkozik a nyelvi udvariasság/udvariatlanság fogalmának tisztázására való törekvésben is.² A nyelvi udvariasságot vizsgáló

¹ Érdemes itt kiemelni Bándli (2009; 2013; 2015), valamint Koczogh (2011; 2012a; 2012b; 2013; 2014a; 2014b) munkáit. Ezen munkákról bővebben l. a 2.5. szakciót

² Egy jeles kivételt képez Ogiermann–Suszczyńska (2011) tanulmánya, melyről bővebben l. a 2.2. szakciót.

tanulmányok egyik közkedvelt témája az indirektség és az udvariasság viszonya, mely kapcsolat erős kultúraspecifikusságot mutat. Jelen tanulmányomban a szakirodalomban mutatkozó hiány betöltésére teszek kísérletet, és az alábbi kutatási kérdésekre keresem a választ: (1) Hogyan értelmezik a nyelvi udvariasság/udvariatlanság fogalmát a magyar nyelvhasználók, azaz miként határozható meg az „elsődleges udvariasság/udvariatlanság”? (2) Hogyan befolyásolja az egyet nem értés kifejezésének in/direktsége az adott megnyilatkozás megítélését az udvariasság szempontjából?

A tanulmány felépítése a következő: a kutatás rövid elméleti háttereként elsőként az udvariasság fogalmát, valamint az udvariasság különböző megközelítéseit tárgyalom (2.1.). Ezután összefoglalom az udvariasság fogalmára fókuszáló magyar tanulmányokat (2.2.), majd az indirektség és udvariasság kapcsolatáról ejtek pár szót (2.3.). A 2.4. részben rendszerezem az egyet nem értéssel foglalkozó nemzetközi szakirodalmat, és felvázolom, hogy a különböző udvariasságelméletek hogyan viszonyulnak az egyet nem értés beszédaktusához. Végül röviden ismertetem az egyet nem értést vizsgáló tanulmányokat a magyar nyelvben (2.5.). Az elméleti háttér ismertető rész után bemutatom az empirikus kutatásom menetét és az adatközlőket (3.1.), majd részletesen taglalom a kutatás eredményeit (3.2.). Tanulmányom befejezésekként összegzem az eredményeket és lehetséges magyarázatokat adok azokra (4.).

2. A kutatás elméleti háttere

2.1. Az udvariasság fogalma és különböző megközelítései

Az udvariasság fogalma egy rendkívül összetett koncepció, s mint ahogy azt Sárosi (2015a: 159) is megjegyzi, a tudományterület egyik nagy feladata egy olyan definíció megalkotása, mely „általános, univerzálisan érvényes és mégsem túláltalánosító”. Az udvariasságkutatás szakirodalmá kétféle udvariasságot különböztet meg: (1) az ún. „elsődleges udvariasságot”, azaz a laikus, hétköznapi emberek udvariasságfelfogását és (2) az ún. „másodlagos udvariasságot”, amely a teoretizált fogalomértelmezés, lényegében az elsődleges udvariasság tudományos megközelítése (Eelen 2001). Az elsődleges udvariasságon belül beszélhetünk udvariasságról mint koncepcióról vagy udvariasságról mint nyelvi cselekedetről (hétköznapi gyakorlatról). Empirikus kutatásom az elsődleges udvariasságra mit koncepcióra fókuszál, hiszen mint ahogy azt Ogiermann–Suszczyńska (2011: 194) is kiemeli, e nélkül nem lehet udvariasságelméletet felállítani.

Az udvariasságkutatás különböző hullámai más-más szemszögből vizsgálják az udvariasságot. Az első hullám, az ún. klasszikus udvariasságelméletek (pl. Lakoff 1973; Leech 1983; Brown–Levinson 1987), elsősorban a beszédaktus-elméletekre (Austin 1962; Searle 1969) és Grice (1975) együttműködési elvére építenek. Ezek az udvariassági modellek az udvariasság célját a konfliktuskerülésben és az arcukat megvédésében látják, megállapításaikat univerzális érvényűnek tekintik, és az udvariasságot/udvariatlanságot bizonyos udvariassági formulák és/vagy stratégiák használatára vagy hiányára vezetnek vissza. A klasszikus udvariasságelméletek szociálpszichológiai szemléletűek, és a beszélői szándék felől közelítik meg az udvariasság fogalmát. Ezzel szemben az udvariasságkutatás második hullámában

a szociokulturális szemszögű ún. diszkurzív udvariasságelméletek (pl. Eelen 2001; Mills 2003; Watts 2003; Locher–Watts 2005) főként a hallgatói értékelésre fókuszálnak. Ezek az elméletek az első hullám modelljeit élesen kritizálva arra hívják fel a figyelmet, hogy az udvariasság/udvariatlanság nem univerzális, hanem erősen kontextus- és kultúraspecifikus. Kiemelik, hogy az udvariasság társadalmilag jön létre és folyamatosan formálódik (Kádár–Haugh 2013), valamint a klasszikus udvariasságelméletek makroszintű kutatásaival ellentétben a mikroszintű vizsgálatokra fókuszálnak. A második hullám elméletei jelentősen árnyalják az udvariasság fogalmát is, hiszen az elsődleges és másodlagos udvariasság fogalmai mellé bekerül a helyénvaló viselkedés (Watts 2003) koncepciója is. Az utóbbi alapján a hétköznapi interakcióban akkor beszélhetünk udvariasságról vagy udvariatlanságról, ha a beszélő a helyénvaló viselkedéstől pozitív vagy negatív irányba eltér, vagy a hallgató ezt így ítéli meg. Ezzel egyidejűleg megfigyelhető a pragmatikában egy paradigmaváltás is: egyre elterjedtebb az a nézet, hogy az udvariasság/udvariatlanság nem bizonyos nyelvi vagy nem verbális elemek és alkalmazott stratégiák meglétére, illetve hiányára vezethető vissza, sokkal inkább tekinthető interperszonális attitűdnek (Culpeper 2011) vagy értékítéletnek (Kádár–Mills 2011), mely a lokális interakcióban jön létre (Haugh 2013: 52). Tehát az udvariasság/udvariatlanság viszonyfogalom és nem bizonyos nyelvi formák sajátja. Az udvariasságkutatás legújabb, harmadik (poszt-diszkurzív) hulláma (pl. Culpeper 2011; Kádár–Haugh 2013; Németh–Kádár–Haugh 2016) az udvariasságot mint személyek közötti attitűdöt értelmezi, és egyaránt hangsúlyozza a résztvevők és megfigyelők (metapragmatikai) értékelését, minősítését (Sárosi 2015b). Ez a kibontakozóban lévő hullám ötvözi a makro- és mikroszintű kutatást az udvariasságkutatás második hullámának vívmányaival (Kádár 2016). Kádár–Haugh (2013: 81–105) tovább árnyalja az udvariasság/udvariatlanság értelmezési folyamatát az adott beszédhelyzetben részt vevők, metarésztvevők, laikusok és tudományos elemzők nézőpontjának figyelembe vételével, illetve az étikus, émikus, tudományos és népi értelmezések megkülönböztetésével.

2.2. Az udvariasság fogalmára fókuszáló tanulmányok a magyarban

A magyar nyelv történetben az udvariassággal és udvariatlansággal foglalkozó kutatások elsősorban a megszólítások (pl. Sárosi 1985), káromkodás (pl. Galgóczi 1988; 2008) és metapragmatikai megjegyzések (pl. Pusztai 2005) történeti vizsgálatára korlátozódtak. A leíró nyelvészetben a klasszikus udvariasságelméletek alkalmazása nyert nagyobb teret (pl. Szili 2004; 2007). A magyar nyelv történetben a pragmatikai szempontú udvariasság- és udvariatlanságkutatás (pl. Németh 2014) azonban egy viszonylag új tudományterület (Sárosi 2015b). Ezen terület egyik jeles képviselője Sárosi Zsófia, aki 2015-ben megjelent tanulmányában a Telegdy-család 16. századi levelezésében megjelenő megszólítások vizsgálatával kísérli meg megragadni a tiszteletadás, helyénvaló viselkedés, udvariasság és udvariatlanság közötti különbségeket elméleti és nyelvhasználati szinten egyaránt. Bencze (2005) tanulmányában az udvariasságot szociolingvisztikai, pragmatikai és retorikai megközelítésből vizsgálja. Érdeklődésének középpontjában elsősorban a magyar megszólítási formák használata áll a kommunizmus bukása utáni időszakban. Bencze a mellett érvel, hogy a két, egymással versengő paradigma (a hagyományos és a

modern) követői által használt és helyénvalónak vélt megszólítások kultúraközi kommunikációs zavart eredményez(het)nek. Kiemeli, hogy míg a hagyományos nézeteket képviselő csoport számára az udvariasság egy erkölcsi és társadalmi normarendszer, addig az új paradigma követői számára csak egy eszköz (Bencze 2005: 235).

Németh (2015) tanulmánya középpontjában a nyelvi udvariasság makroszintű történeti szociopragmatikai vizsgálata áll. A Magyar Nyelvőr dualizmus korabeli metaudvariassági szövegeinek tanulmányozása során a szerző arra a következtetésre jut, hogy az adott korszakban a nyelvi udvariasság alapvető eleme a nyelvi helyesség (Németh 2015: 200). Németh-Kádár-Haugh (2016) nemrégiben megjelent tanulmánya is rávilágít arra, hogy miért fontos a nyelvi udvariasság/udvariatlanság vizsgálata során a nyelvhasználat metapragmatikai megközelítése. A szerzők a nyelvi udvariasságot a társadalmi gyakorlat olyan formájaként értelmezik, mely szorosan összefügg a mindenkori erkölcsi renddel, s mely az adott kontextusban nyer értelmet. A metapragmatikai tudatosság udvariasságkutatásban releváns formáinak bemutatása után a tanulmány kitér a lehetséges gyűjtési és vizsgálati módszerek tárgyalására is.

Ez első – és tudomásom szerint az egyetlen – olyan nyelvészeti kutatás, amely kifejezetten az elsődleges udvariasság és udvariatlanság fogalmát vizsgálja a magyar nyelvben, Ogiermann-Suszczyńska (2011) tanulmánya. Kutatásuk a magyarok és a lengyelek kultúraspecifikus fogalomértelmezését mutatja be longitudinális szemszögből a vasfüggöny lehullása előtti és utáni időszakból. A 9 magyar adatközlőtől nyert adatból egyértelműen kitűnik, hogy az udvariasságot főként az illetudással, a tiszteletadással, az udvarias nyelvhasználattal, a figyelmességgel és odafigyeléssel azonosítják (kontextustól függően változó arányban). A nyelvi udvariatlanság főbb elemeiként az alanyok a jómodor hiányát, a káromkodást, az ordítást és a tiszteletlenséget emelték ki. Az udvariatlan egyént a bunkó, goromba, faragatlan, paraszt stb. jelzőkkel illették, de néhányan az udvariatlan embert gögösként, ridegként, türelmetlenként és lenézőként jellemezték. Bár a tanulmány eredményeiből a kisszámú adatközlőre való tekintettel általános érvényű következtetéseket nem lehet levonni, az kirajzolódni látszik, hogy a kutatásban részt vevő magyarok értelmezése szerint az udvariasság és udvariatlanság a tisztelet, illem és az udvarias nyelvi elemek megnyilvánulásában vagy hiányában rejlik.

Látható tehát, hogy az elsődleges udvariasság/udvariatlanság fogalma a magyar szakirodalomban egy rendkívül alulkutatott téma, s jelen tanulmány részben ezt a fontos űrt igyekszik betölteni.

2.3. Az indirektség és az udvariasság viszonya

A nyelvi udvariassággal foglalkozó szakirodalom egy része kitér az indirektség és az udvariasság viszonyára is. Searle (1975) a funkció és forma közötti kapcsolat alapján különbözteti meg a direkt és indirekt beszédaktusokat. Indirekt (közvetett) beszédaktusok alatt az olyan megnyilatkozásokat érti, melyek esetében az elsődleges illokúciós jelentés nem azonos a szó szerinti jelentéssel (pl. az *Ide tudnád adni a sőt?* megnyilatkozás nem a hallgató képességére irányul, hanem kérésként értelmezendő). Leech (1983) udvariassági elve és azok maximái szerint a beszélők azért használnak indirekt beszédaktusokat, mert a hallgató érdekeit tartják szem

előtt. Az indirekt megnyilatkozások ugyanis a hallgató számára választási lehetőséget adnak. Az indirekt beszédaktusok jelentésének dekódolásához a hallgatónak kognitív erőfeszítést kell tennie. A többlépcsős dekódolási folyamat során a hallgatónak el kell vetnie az adott kontextusban a szó szerinti jelentést, majd értelmeznie kell az indirekt jelentést (Grice 1975; Searle 1975). Minél indirektebb a megnyilatkozás, annál hosszabb lesz a következtetési folyamat. Ez a dekódolási folyamat a konvencionálisan indirekt formák esetében azonban lerövidül, hiszen ilyenkor a hallgatónak nem kell a következtetési folyamat minden lépcsőfokát végigjárnia a szándékolt jelentés megértéséhez (Bándli 2015).

Az indirektség és az udvariasság egymással szorosan összefüggő fogalom. A korai udvariasságelméletek (pl. Leech 1983; Brown–Levinson 1987) pozitív korrelációt feltételeznek az indirektség és az udvariasság között, azaz minél indirektebb (mind nyelvtanilag, mind szemantikailag) a beszédaktus, annál udvariasabb. Brown–Levinson (1987) a beszédaktus direktsége alapján az arcfenyegető aktusokat a mikrofonba és a mikrofon mellé csoportokba sorolja, és az indirektséget távolító udvariassági stratégiaként kategorizálja. Blum-Kulka CCSARP kutatásai direktségi és udvariassági skálákon rangsorolja a vizsgált beszédaktus-stratégiákat, és rámutat, hogy bár az indirektség és az udvariasság között szoros kapcsolat van, mégsem vonható közöttük egyenlőségjel, hiszen az indirekt kifejezőmód értékelése kultúrafüggő (Blum-Kulka 1987; Blum-Kulka–House–Kasper 1989).

Az udvariasságkutatás későbbi hullámai (pl. Culpeper 2011) felhívják a figyelmet a kulturális normák és a kontextus szerepére. Míg az angol nyelvben például a konvencionálisan indirekt formák számítanak a legudvariasabbnak, a lengyelek és az oroszok a nagymértékű indirektséget időpocsékolásnak tartják, és a direktséget részesítik előnyben (Ogiermann 2009). A kontextus jelentőségére mutat rá Shum-Lee (2013) tanulmánya, mely szerint a kínai online fórumokon a nyílt, mitigálás nélküli egyet nem értés a leggyakoribb véleménynyilvánítási forma annak ellenére, hogy a kínai kultúrában az indirektség preferált. Az online fórumokon kívül az egyet nem értés szerves részét képezi a parlamenti közvetítéseknek, bírósági tárgyalásoknak, politikai vitámsoroknak is. Ezekben az interakciókban a nyílt ellentmondás teljesen elfogadott, hiszen a véleménynyilvánítás kulcsfontosságú.

2.4. Az egyet nem értés és az udvariasságelméletek

Az egyet nem értés vizsgálata a nemzetközi szakirodalomban rendkívül nagy népszerűsége tett szert. A kutatások számos megközelítésből és elméleti keretben vizsgálták a jelenséget, melyek közül a leggyakoribbak a beszédaktus-elmélet (pl. Sornig 1977; Masoumeh et al. 2013), udvariasságelmélet (pl. Holtgraves 1997; Edstrom 2004), konverzációelemzés (pl. Kotthoff 1993; Ogden 2006; Rohmah 2012), diskurzuselemzés (pl. Kakavá 1995; Georgakopoulou 2001), relevanciaelmélet (pl. Locher 2004; Graham 2007), szociálpszichológiai pragmatika (pl. Muntigl–Turnbull 1998) és interakciós szociolingvisztika (pl. Honda 2002; Kakavá 2002). A vizsgált kontextus terén is sokszínűség fedezhető fel az egyet nem értésre irányuló kutatásban. A különböző színterek között szerepelnek a családi beszélgetések (pl. Muntigl–Turnbull 1998; Kakavá 2002), a munkahelyi interakciók (pl. Holmes–Stubbe 2003; Angouri 2012), a rádiós műsorok (pl. Kuo 1994; Bilmes 1999), a televíziós műsorok (pl. Culpeper 2005; 2011; Emmertsen 2007), a katonai

kiképzésben zajló interakciók (pl. Culpeper 1996), a bírósági tárgyalások (pl. Lakoff 1989; Garcia 1991), a parlamenti beszédek (pl. Harris 2001), a tantermi interakciók (pl. Rees-Miller 2000; Rohmah 2012; Netz-Lefstein 2016), a szépirodalmi művek (pl. Culpeper 1998), a terápiás beszélgetések (pl. Lakoff 1989), valamint a számítógépes kommunikáció különböző formái (pl. Graham 2007; Angouri-Tseliga 2010; Bolander 2012) is. Ugyanez a sokszínűség jellemző a vizsgált nyelvekre is. Az angol nyelven kívül az egyet nem értést vizsgálták már például a görög (pl. Georgakopoulou 2001; Kakavá 2002), spanyol (pl. Edstrom 2004; López 2016), japán (pl. Honda 2002; Saft 2004), héber (pl. Blum-Kulka-Blondheim-Hacohen 2002), perzsa (pl. Masoumeh et al. 2013; Heidari-Eslami-Rasekh-Simin 2014) és mandarin (pl. Zhu 2014) nyelvekben is.

A verbális konfliktusokat vizsgáló nemzetközi szakirodalom jellemzően az udvariassági elméletek első és második hullámának kereteiben tárgyalja az egyet nem értés beszédaktusát. A korai udvariasságelméletek (Lakoff 1973; Grice 1975; Leech 1983; Brown-Levinson 1987) az egyet nem értést negatívan, arcfenyegető tevékenységként értékelik, hiszen az veszélyezteti a beszélő és a hallgató közötti harmóniát, és fenyegetést jelent a hallgató közelítő arcára nézve. Az ellentmondás a beszédpartner távolító arcát is fenyegeti, mivel a beszélő egy olyan álláspontot nyilvánít ki, amely eltér a hallgató véleményétől, így veszélyeztetve annak mások befolyásától való függetlenségét, szabadságát. Ezért a korai udvariasságelméletek egyik alappillére az egyetértésre, konszenzusra való törekvés. Leech (1983) az udvariasság alapelve hat maximájának követésében látja biztosítottnak a beszélő és a hallgató közötti harmónia fenntartását. Az egyetértés maximája az egyet nem értés kifejezésének minimalizálására szólítja fel a beszélőt. Brown-Levinson (1987) az egyet nem értést erősen arcfenyegető beszédaktusnak tekinti, s rendszerükben az egyet nem értés kerülése és az egyetértésre való törekvés a közelítő udvariasság stratégiái. Az arcfenyegetés enyhítésének eszközeként a biztonságos témák keresését, a részleges/jelképes egyetértést és a kegyes hazugságot javasolják. A biztonságos, semleges témák (pl. időjárás) tárgyalása során nagyobb az egyetértés esélye a beszélő és a hallgató között (Brown-Levinson 1987: 112–117). Azonban ha kizárólag ilyen témákról beszélgetünk, az megnehezíti a közeli, harmonikus kapcsolatok kialakítását és fenntartását. és a nagyobb társadalmi távolság jeleként is értelmezhető. Hasonlóképpen az egyet nem értés elkerülésének módja lehet a jelképes/részleges egyetértés (pl. *Igen, de...*) és a kegyes hazugságok alkalmazása, azonban ezek az őszinteség hiányának jeleként is tekinthetők, így szintén veszélyt jelenthetnek a felek közötti harmóniára. Bizonyos szituációkban az őszinteség prioritást élvez a beszédpartner arcának megóvásával szemben. Bár a korai udvariasságelméletek az egyet nem értést elsősorban arcfenyegető tevékenységnek tekintik, az egyet nem értés arcvédő cselekedetként is értelmezhető, hiszen az a beszélő saját nézőpontjának megvédésére irányuló eszköz is lehet. Fontos itt kiemelni azt is, hogy az egyet nem értést kifejező megnyilvánulás egyidejűleg veszélyeztetheti a beszélő mindkét arcát. Például ha a férj a feleség *Ez a ruha kövérít, ugye?* kérdésére *Nem Édesem. Nagyon csinos vagy benne.* kijelentéssel válaszol, miközben úgy gondolja, hogy valóban előnytelen a ruha, akkor ez a megnyilatkozás a férj közelítő és a távolító arcát is fenyegeti, hiszen kötelességének érzi³ ellentmondani

³ egy veszekedés elkerülése vagy a feleség megsértésének elkerülése érdekében

saját arcának megmentése és felesége arcának megóvása érdekében. Kotthoff (1993: 209) is megjegyzi, hogy a kegyes hazugság alkalmazása során a beszélő nem képes megvédeni saját arcát, így az egyetértés arcfenyegető tevékenységként értelmezhető.

A posztmodern udvariasságelméletek (Watts 1992; 2003; Locher 2004; Locher–Watts 2005) cáfolják, hogy bármely beszédaktus inherensen arcfenyegető vagy udvariatlan. Ezek a diskurzusalapú szemléletek felhívják a figyelmet a kontextus és a kultúra jelentőségére az egyet nem értés értelmezése és értékelése folyamán. Bizonyos kultúrákban az egyet nem értés preferált⁴ beszédtevékenység, mely a társas kapcsolatokat erősíti és a szolidaritás egy formája. A nyílt és akár hosszan tartó egyet nem értés és a vita pozitív megítéléséről számol be több a zsidó (Tannen 1981; Schiffrin 1984), az izraeli (Blum-Kulka–Blondeheim–Hacohen 2002), a görög (Tannen–Kakavá 1992; Georgakopoulou 2001; Kakavá 2002; López 2016) és a venezuelai spanyol (García 1989; Cordella 1996; Edstrom 2004) közösségben készült tanulmány is. Kakavá (2002) kiemeli, hogy a görögöknél az egyet nem értés kifejezése egyáltalán nem jelent fenyegetést a beszélők viszonyára, hiszen ebben a kultúrában a vitakészség nagyra értékelt kvalitás, és az egyet nem értés interakcionális rituálénak tekinthető. A fent említett kultúrákban az egyet nem értéshez gyakran társul gyors beszédtempó, nagy hangerő és rendszeres félbeszakítások is. Az ázsiai kultúrákban (pl. kínai, japán, koreai) ezzel szemben az egyet nem értést többnyire nem preferált beszédaktusként értékelik (I. Mori 1999; Cheng–Warren 2003; Liu 2004; Saft 2004). Természetesen ezekben a kultúrákban is kifejezésre juttatják egyet nem értésüket az emberek, azonban ezt többnyire indirekten teszik. Az ázsiai kultúrák a harmóniára nagy hangsúlyt fektetnek, így megpróbálják a konfliktusokat elkerülni és a vitákat gyorsan lezárni.

A kultúrán kívül a kontextus is jelentős szerepet játszik az egyet nem értés megítélésében. Shen (2006: 57–72) például arról számol be, hogy az üzleti életben, ha az üzleti érdek úgy kívánja, akkor a kínaiak is nyíltan fejezik ki egyet nem értésüket, még a tőlük magasabb társadalmi státuszú beszédpartnerrel szemben is. Az előző részben már utaltam arra, hogy bizonyos szituációkban (pl. politikai vitaműsorok, parlamenti közvetítések, bírósági tárgyalások) az egyet nem értés kifejezése központi szerepet kap, és egyáltalán nem negatív a megítélése. Az oktatásban például a kritikai gondolkodás a tehetséges diák egyik fő ismérve, s az egyet nem értés a kreatív és kritikai gondolkodás természetes velejárója, hiszen a folyamat során az eddigi ismereteinket átgondolva (esetleg megkérdőjelezve) jutunk el az új vagy módosult koncepciókhoz. Így az oktatásban és az akadémiai életben az egyet nem értés (akár nyílt) kifejezéséhez általában nem társulnak negatív attitűdök (Netz 2014; Tannen 2002). A kritikus gondolkodáshoz hasonlóan, az egyet nem értés a problémamegoldó folyamat fontos részét képezi. Angouri (2012: 1) problémamegoldó tárgyalások beszélgetéseit vizsgálva megállapítja, hogy az ellenvélemény kifejezésre juttatása a problémamegoldás egyik jellemző eleme, hiszen a folyamat során különféle vélemények és megoldási javaslatok merülnek fel, melyekről az interakcióban részt vevő felek tárgyalnak s véleményezik azokat. Az eltérő vélemények és az egyet nem értés „inkább normának, mint kivételnek tekinthetők”

⁴ Itt a pszichológiai értelemben vett preferenciáról, és nem a konverzáció-elemzésben használt jelentésről van szó.

ezekben az interakciókban (Angouri 2012: 9). Az egyet nem értés szintén fontos eleme az ún. „szórakoztató udvariatlanságnak” is, melyre több tévéműsor (p. vetélkedő, beszélgetős műsor) is épül (Culpeper 2011). Ilyenkor az udvariatlanság a másik fél (pl. játékos vagy vendég) rovására történik a harmadik fél, azaz a közönség szórakoztatásának céljából. Ezek közé a „kizsákmányoló” TV műsorok (Culpeper 2005; 2011) közé sorolható a vetélkedők közül például a *A leggyengébb láncszem* és a *Maradj talpon!*, a beszélgetős műsorok közül pedig a *The Jerry Springer Show* és a *The Steve Wilkos Show*. Az előbbieken a versenyzők megszegényítése a nyílt kritika, a sértő költői kérdések, a szarkazmus és hasonló eszközök használatával történik (Culpeper 2005; 2011). Az utóbbiakban családok beszélnek meg problémáikat a közönség előtt, mely szinte mindig konfliktushoz és heves vitákhoz vezet. Hasonlóan sok egyet nem értést tartalmaz az *Egyenes beszéd* című politikai vitaműsor, melyben a műsorvezető gyakran nyílt kritikát és egyet nem értést fogalmaz meg az elhangzottakkal kapcsolatban. A műsorban fellelhető kommunikációs eszközök (pl. direkt kérdések, egyet nem értés, irónia alkalmazása) a valós információk felfedésére irányuló eszközök (Lakoff 1989). Egyértelmű tehát, hogy az egyet nem értés megítélésében rendkívüli szerepet játszik a kontextus is.

2.5. Az egyet nem értést vizsgáló tanulmányok a magyar nyelvben

Az előző szakaszból kitűnik, hogy az egyet nem értés beszédaktusával igen terjedelmes nemzetközi szakirodalom foglalkozik. Ezzel szemben a téma a hazai szakirodalomban lényegesen kevesebb figyelmet kapott, s így a pragmatika kevésbé feltárt területeihez sorolható.

Bándli (Bándli 2009; 2013) empirikus kutatásában az egyet nem értés megvalósulási módjait vizsgálja a magyar nyelvben a társadalmi távolság és az egyet nem értés súlyának függvényében. Ez az első olyan munka, mely az egyet nem értés kifejezésére használt stratégiákat kísérli meg azonosítani a magyar nyelvben. Teszi mindezt a beszédaktusokkal foglalkozó szakirodalom gyakorlatához híven a különböző stratégiatípusok szemantikai alapon való elkülönítésével, melyeket illokúciós erejük intenzitásának figyelembevételével direktségi skálába is rendez. Azonban némely stratégia jelentése magyarázat nélkül marad (pl. magyarázat/okok felsorolása, alternatíva felvetése), s a stratégiatípusokra adott példák sem feltétlenül adnak megfelelő támpontot az egyes stratégiák közötti különbségek mibenlétéhez, hiszen a példák egy-egy megnyilatkozásból állnak kontextus nélkül. Az egyet nem értés kifejezésének vizsgálatakor a szupraszemantális jellegzetességek tárgyalására nem tér ki a szerző, így nem derül ki, hogy a példák milyen prozódiai jegyekkel bírnak. A kutatás egyik vívmánya, hogy a stratégiatípusokon kívül az egyet nem értés néhány késleltetési módját és a fokozás három fő típusát (bíráló kifejezések, nyomatékosító kifejezések, ismétlés) is azonosítja. A kutatás módszertanának bemutatásakor a szerző azt állítja, hogy a „vizsgált társalgások spontán módon szerveződtek, és természetes körülmények között, előszóban zajlottak”, majd megjegyzi, hogy „bizonyos szempontból azonban manipulált[a] a beszélgetéseket, ugyanis a párbeszéd során munkatársai[val] minden esetben egy-egy előre megbeszélte és pontosan meghatározott megnyilatkozással idézt[ék] elő a beszédpartner egyet nem értését” (Bándli 2015: 100). Valójában ez egy irányított beszélgetést ír le, s a szóbeli diskurzuskiegészítő teszt (DCT) módszerének felel meg, s így nem tekinthető természetes adatgyűjtési módszernek.

Az egyet nem értést vizsgáló hazai munkák körébe sorolható disszertációm (Koczogh 2012b), melynek fő célja a mindennapi interakciókban megjelenő verbális egyet nem értés szociopragmatikai vizsgálata a Debreceni Egyetem hallgatóinak körében. A disszertáció arra keresi a választ, hogy milyen hatást gyakorol a társadalmi nem és a szociális távolság az egyet nem értés verbális kifejezésére és az egyet nem értési stratégiák alkalmazására. Munkámban számos (funkcionális) egyet nem értési stratégiát, előszekvenciát és pragmatikai erő módosítót⁵ (tompítót és fokozót) azonosítok, melyek az egyet nem értés kifejezésére szolgálnak az egyetemi hallgatók körében. A többlépcsős taxonómia felállítása során (Koczogh 2014b) figyelembe veszem a tágabb kontextust és a prozódiai jegyeket is, valamint kiemelem az egyet nem értés kifejezésére használt leggyakrabban előforduló stratégiakombinációkat. Érdekes hozománya a munkának két olyan egyet nem értési stratégia (egyet nem értés tényének kinyilatkoztatása, a beszélő szándékának egyértelműsítése) azonosítása, melyet azelőtt sem a magyar, sem pedig a nemzetközi szakirodalom nem tárgyalt. Rávilágítok arra, hogy a beszélő neme és a beszélők közti társadalmi távolság nagymértékben befolyásolja mind az egyet nem értés kifejezésének gyakoriságát, mind pedig annak nyelvi megvalósulási formáját.

Az egyet nem értéssel foglalkozó köztesnyelvi kutatások nagy része az angolt második nyelvként beszélőkkel foglalkozik. Ez alól képez kivételt Bándli (2015) tanulmánya, mely a magyarul tanuló lengyel egyetemi hallgatók egyet nem értési stratégiáit vizsgálja. A magyar nyelvet B2-C1 szinten beszélő lengyel hallgatók beszédkészség-fejlesztő szemináriumain készített hangfelvételek alapján a szerző arra a következtetésre jutott, hogy az egyet nem értés kifejezésére használt stratégiakombinációk a legtöbb esetben megegyeztek a lengyel és a magyar hallgatók esetében. Különbség mutatkozott azonban az indirekt stratégiák használatának gyakoriságában. A lengyelek kerültek az indirekt stratégiákat, és a magyaroknál jelentősen többször hangsúlyozták ellenvéleményüket a *Nem értek egyet* kifejezés alkalmazásával, mely az egyet nem értés kifejezésének legdirektebb módja. Az anyanyelvi és a nem anyanyelvi beszélők eltérő viselkedését Bándli (2015: 10) azzal magyarázza, hogy az utóbbi csoport az indirekt stratégiák kerülésével próbálta elkerülni azt, hogy a megnyilatkozásukat félreértsék, s beszédszándékuk megvalósulását biztosítottabbnak érezték az egyértelmű, világos megfogalmazással.

3. Az empirikus kutatás

3.1. A kutatás menete és az adatközlők

Empirikus kutatásomat három kérdőívvel végeztem. A kutatásban 93 magyar anyanyelvű adatközlő vett részt. A résztvevők 18 és 25 év közöttiek voltak (M=19,94 év), 23-an férfiak, 70-en nők, mindannyian a Debreceni Egyetem Angol-Amerikai Intézetének alapszakos hallgatói. A kutatás résztvevői nem kaptak elızetes tájékoztatást a kutatás céljáról. A kérdőívek kitöltése önkéntes és anonim módon zajlott, az adatközlők egy általuk megadott álnévvel látták el a kérdőíveket. A társas

⁵ Pragmatikai erő módosítóknak nevezem az egyet nem értés pragmatikai erejét módosító eszközöket és nyelvi/lexikai elemeket, melyek az adott megnyilatkozás homlokzathenyegető mivoltát hivatották enyhíteni vagy erősíteni. Bővebben l. Koczogh (Koczogh 2012b; 2014a).

befolyásolás elkerülése érdekében a kérdőíveket a jelenlétemben töltötték ki az adatközlők. A három kérdőívet egymás után kapták meg és töltötték ki, így nem volt lehetőségük az előző feladat(ok)ra adott válaszukat módosítani.

Az első két kérdőív azt hivatott feltérképezni, hogy a laikus nyelvhasználók hogyan értelmezik a nyelvi udvariasság és udvariatlanság fogalmát. Az első kérdőív egy szabad asszociációs feladatot tartalmazott, melyben arra a kérdésre kellett az adatközlőknek válaszolniuk, hogy hogyan beszél az, aki udvarias, illetve aki udvariatlan. A feladat utasítása szerint minimum három jellemzőt kellett megadniuk. A szabad asszociációs feladat egyik nagy előnye, hogy spontán reakciókat mér, így azonnali képet mutat arról, hogy az adatközlők miként értékelik az udvariasságot/udvariatlanságot a hétköznapiakban.

A második kérdőív egy kötött asszociációs feladatból állt, melyben az udvarias és az udvariatlan (beszéd) 3-3 legtalálhatóbb szinonimáját kellett az adatközlőknek kiválasztaniuk 10-10 általam megadott jelzőből. A jelzők ábécésorrendben szerepeltek, és mindkét esetben disztraktorokat is tartalmaztak. A három szinonima kiválasztása mellett az adatközlőknek meg kellett adniuk az adott kontextust is (a beszélők személyét, az interakció idejét és/vagy helyét), így árnyaltabb képet kaptam arról, hogy milyen értelemben használják az adott jelzőt.

A harmadik kérdőív célja az in/direktség és udvariasság/udvariatlanság közötti kapcsolat feltérképezése volt az egyet nem értés beszédaktusában. A kérdőíven 16 párbeszédrészlet⁶ szerepelt, melyek egyet nem értést kifejező megnyilvánulásokat tartalmaztak. Az adatközlők feladata az volt, hogy ezeket a megnyilvánulásokat minősítsék udvariasság/udvariatlanság szempontjából egy tízfokozatú Likert-skálán. Mivel az udvariasság/udvariatlanság értékelésében nagy szerepet játszanak a nem verbális jegyek is (pl. hangsúly, intonáció, hangerő stb.), a párbeszédrészleteket a kutatók résztvevői kétszer meg is hallgatták. A megbízhatóság érdekében minden dialógus esetében szóban leírtam nekik a tágabb kontextust is.

Itt mindenképpen meg kell jegyezni, hogy a mai (elméleti) udvariasságkutatás szemszögéből a jelen tanulmány kutatási módszere problematikusnak tekinthető, hiszen mesterséges (elicited) adatot használ fel.⁷ A kérdőíves adatgyűjtési módszer előnyei motiválták ezt a metodológiát, hiszen ezáltal egyidejűleg nagyszámú adatközlőtől vehettem fel adatokat aránylag rövid idő alatt. Ezenkívül az önkéntes alapon való kitöltés és a névtelenség az őszinte válaszokat valószínűsíti.

3.2. Eredmények és diszkusszió

3.2.1. Az első kérdőív eredményei

A szabad asszociációs feladatra adott válaszokat az 1. táblázat⁸ fentről lefelé csökkenő gyakorisági sorrendben tartalmazza. A válaszok alapján elmondható, hogy az adatközlők egyaránt társítottak verbális (pragmatikai, lexikai, szintaktikai

⁶ A párbeszédrészletek doktori disszertáciomból valók (Koczogh 2012b). A dialógusok résztvevői a Debreceni Egyetem 18–23 év közötti alapszakos hallgatói voltak.

⁷ A mesterséges adatgyűjtési módszerek hátrányairól bővebben I. Kádár–Haugh (2013) és Kádár (2016).

⁸ Itt meg kell jegyezni, hogy nem minden jellemző sorolható egyértelműen csak a verbális vagy csak a nem-verbális csoportba (pl. ironikus, szarkasztikus), és a táblázatban szereplő csoportosítás még finomításra szorul.

és társalgási stílusbeli) és nem verbális (szemkontaktus, mimika, vokális jelek) jellemzőket az udvarias és az udvariatlan beszédhez. Ez egyáltalán nem meglepő, hiszen a személyközi kommunikációnak csak egy kis részét teszik ki a verbális üzenetek, melyeket többnyire nem verbális jelek kísérik.

UDVARIAS	UDVARIATLAN
Verbális jellemzők (pragmatikai / lexikai / szintaktikai / társalgási stílusbeli):	
<ul style="list-style-type: none"> • regiszter: tisztelettudó, távolságtartó, magáz, társadalmi helyzetnek megfelelően beszél • szociálisan elfogadott udvariassági formákat (pl. <i>kérem, köszönöm</i>) használ • nem vág közbe, hagyja a másikat szóhoz jutni • nem szarkasztikus vagy ironikus • választékos, kifinomult, nem káromkodik • kerül a kellemetlen/kényes témákat • figyelmes, figyel a másik félre, odaadó, dicsér, érdeklődő, nem túl rámenős • válaszaiban többnyire kerek, egész mondatokat használ • követhető; érthető; logikus; arra törekszik, hogy a másik fél megértse (magyaráz) 	<ul style="list-style-type: none"> • sértő/trágár szavakat használ • nem köszön, nem használja az egyéb udvariassági formákat • szleng kifejezéseket használ, tegez, túl közvetlen • lenéző, lekezelő, ironikus, gúnyos • a másik szavába vág • tabuk nélkül beszél, nem kerül a kellemetlen/kényes témákat • tiszteletlen, flegma • nem figyel arra, amit mondanak neki; érdektelen; nem reagál • nem követhető (véleményét nem fejti ki, nem magyaráz), csapongó stílus • tolakodó, nyomul • túl direkt (kijelent vagy felszólít, nem kér) • válaszaiban rendre tömondatokat használ
Nem-verbális jellemzők (vokális jelek, szemkontaktus, mimika):	
<ul style="list-style-type: none"> • kedves, lágy hangnem • normál vagy lassú beszédtempó • nem kiabál • jól artikulál • helyzetnek megfelelő arckifejezést használ, nem grimaszol • másik szemébe néz 	<ul style="list-style-type: none"> • túl gyors beszédtempó, hadar • nem artikulál, elharapja a szavakat • monoton hangnem • szemkontaktus hiánya • grimaszol

1. táblázat

Az udvarias/udvariatlan beszéd verbális és nem-verbális jegyei

A táblázatból látható, hogy a nyelvi udvariasságot elsősorban a tiszteletadással, a konvencionálisan udvarias nyelvi elemek használatával, az interakciós normák betartásával (pl. megszólalás jogának tiszteletben tartása, félbeszakítás kerülése stb.), valamint a szitokszavak kerülésével azonosították az adatközlők. Ezenfelül egy kisebb hányaduk úgy vélte, hogy az udvarias beszéd egyéb ismertetőjegye az irónia, a szarkazmus és a kellemetlen témák kerülése, valamint a figyelmesség és

az odafigyelés. Ezek a verbális jegyek összhangban vannak Ogiermann–Suszczyńska (2011) eredményeivel. A nem verbális jegyek közül a nyelvi udvariasságot az adatközlők leginkább a lágy hangnemmel, normál beszédtempóval és normál hangerővel jellemezték. A vokális jelek közül pedig a szemkontaktus tartását és a megfelelő, „grimaszmentes” arcminimikát emelték ki.

Az adatközlők válaszai alapján a nyelvi udvariatlanság legfőbb ismérvei a trágár szavak használata, az udvariassági formák mellőzése, a nem megfelelő regiszter alkalmazása; de a lekezelő stílust, az iróniát, a szarkazmust, valamint a beszédpartner félbeszakítását is az udvariatlan beszéd ismertetőjegyeinek tartották. A nem verbális jelzések közül pedig a túl gyors beszédtempót, a megfelelő artikuláció hiányát, és monoton hangnemet vélték az adatközlők a nyelvi udvariatlanság legmeghatározóbb sajátosságainak. Ezek közül több is egybeesik az Ogiermann–Suszczyńska (2011) által ismertett eredményekkel. Érdemes azonban itt megjegyezni, hogy míg az ő kutatásukban az udvariatlanság egyik központi eleme volt az „ordítózás, ordibálás” (ibid. 207), a nagy hangerőt adatközlőim egyike sem sorolta az udvariatlan beszéd jellegzetességei közé. A vokális jelek közül a kérdőív kitöltői a szemkontaktus hiányát és a grimaszolást társították az udvariatlan beszédhez.

Az 1. táblázatból az is kiténik, hogy az adatközlők lényegesen többféle verbális mint nem-verbális jeggyel jellemezték a nyelvi udvariasságot/udvariatlanságot, azonban válaszaikban túlnyomó részt az utóbbit hangsúlyozták mindkét fogalom esetében. Az udvariasság beszéd jellemzésekor a kapott adatok 33%-a verbális, 67%-a nem verbális; míg az udvariatlan beszéd esetében a válaszok 31%-a verbális és 69%-a nem verbális jegyeket tartalmazott. Ez az eredmény is arra hívja fel a figyelmet, hogy a nyelvi udvariasság/udvariatlanság nem vizsgálható csupán a nyelvi formák és stratégiák alapján.

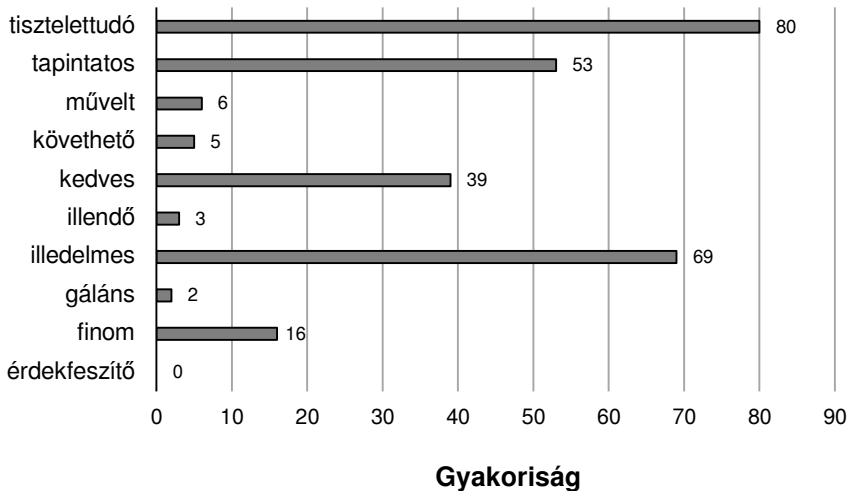
3.2.2. A második kérdőív eredményei

A kötött asszociációs feladat eredményeit az 1. és 2. ábra mutatja. Az 1. ábrából az olvasható le, hogy milyen gyakorisággal választották az adatközlők az udvariasság beszédre megadott szinonimaoptionokat. A három legtöbbször választott jelző a *tisztelettudó*, *illedelmes* és a *tapintatos* volt (csökkenő gyakorisági sorrendben). Tehát az illetékes és a tisztelet – ugyanúgy mint Ogiermann–Suszczyńska (2011) kutatásában – központi szerepet játszanak a nyelvi udvariasságban. A *tapintatos* jelzőt a kontextus megadásánál azzal indokolták az adatközlők, hogy aki udvariasság, az kerül a kényes és esetleg sértő témákat. A *kedves* jelzőt is számos adatközlő tartotta az *udvariasság* egyik legáltalánosabb szinonimájának s ugyanígy vélekedtek Ogiermann–Suszczyńska (2011) kutatási résztvevői is, akik közül többen a *kedves* jelzőt is⁹ használták az udvariasság leírásánál.

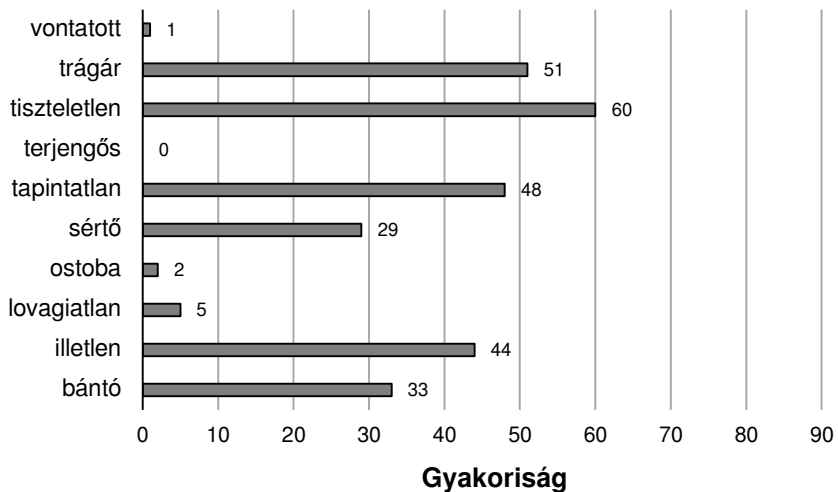
A 2. ábra az *udvariatlan* szó szinonimáira adott gyakorisági adatokat mutatja. A három leggyakrabban választott szinonimának a *tiszteletlen*, *trágár* és *tapintatlan* bizonyult, azonban nem elhanyagolható azoknak a száma sem, akik az *illetlen*, *bántó* és *sértő* jelzőket jelölték meg szinonimaként. Ezek az eredmények szintén alátámasztják Ogiermann–Suszczyńska (2011) következtetését, mely szerint a

⁹ Az egyéb jelzők között szerepelt még a megbecsülés, előzékenység, figyelmesség, odafigyelés, barátságosság, készségesség, közvetlenség (de nem túlzott) és az egyenrangúság (Ogiermann–Suszczyńska 2011: 206).

nyelvi udvariatlanságot a magyarok elsősorban a jómódor hiányával, a káromkodással és a tiszteletlenséggel asszociálják. Összességében elmondható, hogy a második kérdőív eredményei összhangban állnak az első kérdőív eredményeivel, hiszen az adatközlők mind a szabad, mind pedig a kötött asszociációs feladatban hasonlóan vélekedtek a nyelvi udvariasság/udvariatlanság mibenlétéről.

1. ábra

A 2. kérdőív eredményei: az *udvariasság* szinonimái

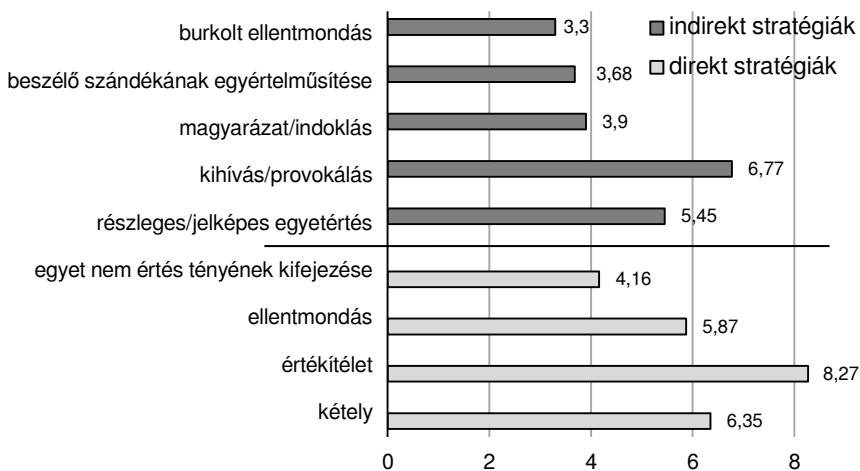
2. ábra

A 2. kérdőív eredményei: az *udvariatlanság* szinonimái

3.2.3. A harmadik kérdőív eredményei

Előjáróban itt fontos kiemelni, hogy a harmadik kérdőív adatainak kiértékelésénél sajnos 13 adatközlőt ki kellett zárni a kutatásból, mert egyáltalán nem vagy csak nagyon hiányosan töltötték ki a kérdőívet, illetve volt, akinél egyértelműen meg lehetett állapítani, hogy nem vette komolyan ezt a feladatot, és csak random módon karikázta be a skála számait. Így ennél a kérdőívénél 80 adatközlő (65 nő és 15 férfi) választát vettem figyelembe.

Mint azt már fentebb említettem, az adatközlők feladata az volt, hogy párbeszéd-részletekben¹⁰ szereplő egyet nem értést kifejező megnyilvánulásokat (melyeket a kérdőíven vastag betűvel emeltem ki) minősítsenek udvariasság/udvariatlanság szempontjából egy tízfokozatú Likert-skálán (1 – udvarias, 10 – udvariatlan). A kérdőív alapjául és a válaszok kiértékelésénél egy korábbi kutatásomat (Koczogh 2012b) használtam, melyben a magyar nyelvben szereplő egyet nem értési stratégiákat azonosítottam. Ezeket a stratégiákat kommunikáció, magyar és anglisztika szakos (utóbbi nyelvészet sávós) alapképzéses hallgatók, valamint nyelvészet PhD hallgatók megkérdezésével soroltam be a direkt és indirekt kategóriákba. Bár a direktség és indirektség mértéke egy skálán mozog, jelen kutatáshoz szükség volt a két kategória felállítására. Az indirektség mértéke itt azt fejezi ki, hogy mennyi időre van szüksége a hallgatónak ahhoz, hogy az egyet nem értést „dekódolja”. A direkt egyet nem értési stratégiák csoportjába tartozik (1) az ellentmondás, (2) az egyet nem értés tényének kinyilatkoztatása, (3) az értékítélet és (4) a kétely kifejezése. Az indirekt egyet nem értési stratégiák pedig a következők: (1) részleges/jelképes egyetértés, (2) burkolt ellentmondás, (3) kihívás/provokálás, (4) beszélő szándékának egyértelműsítése, (5) magyarázat/indoklás (példák/okok megnevezése és kérése).¹¹

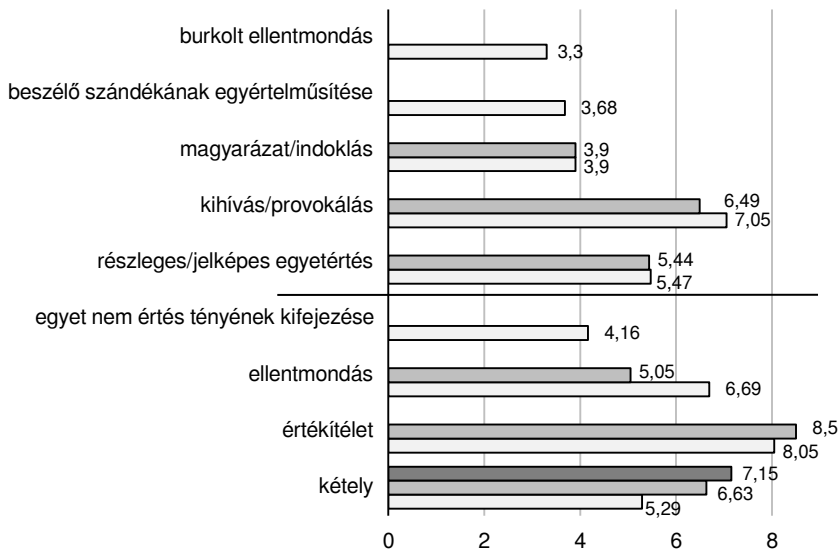

3. ábra
Az egyet nem értési stratégiákra kapott udvariassági értékítéletek

¹⁰ A párbeszéd-részleteket a Függelék 2. melléklete tartalmazza.

¹¹ A stratégiákról bővebben I. Koczogh (2012b).

A két stratégiacsoport átlagolt értékelését nézve megállapítható, hogy az indirekt stratégiákkal kifejezett egyet nem értéket udvariasabbnak ($M=4,9$) ítélték meg a kutatás résztvevői, mint a direkt egyet nem értési stratégiákat ($M=6,4$). Az értékeléseket a páros t-próba segítségével elemeztem, és a különbség statisztikailag szignifikánsnak bizonyult ($p=0,000$). Amennyiben azonban az egyes stratégiákat vizsgáljuk meg, az átlagolt értékelések már nem adnak ennyire egyértelmű képet. A 3. ábrán látható, hogy a direkt stratégiákon belül a legudvariatlanabbnak tartott stratégia az értékkételet kinyilatkozása (8,27), majd kevésbé udvariatlanak vélt a kétely kifejezése (6,35), az ellentmondás (5,87) és az egyet nem értés tényének kinyilatkoztatása (4,16). Az indirekt stratégiák közül az adatközlők a legudvariatlanabbnak a kihívást (6,77) tartották, s ennél udvariasabbnak a részleges/jelképes egyetértést (5,45), a beszélő szándékának egyértelműsítését (3,68), a magyarázatot (3,9), valamint a burkolt ellentmondást (3,3). Látható tehát, hogy bár az egyet nem értés tényének kinyilatkoztatása (pl. „*En ezzel nem értek egyet.*”) a legdirektebb módja az egyet nem értés kifejezésének, az ilyen stratégiát tartalmazó megnyilatkozást mégsem ítélték meg udvariatlanoknak a kutatás résztvevői. Ugyanakkor a sokkal indirektebbnek számító kihívás stratégiát inkább a skála udvariatlan vége felé helyezték.¹²

4. ábra
Az egyet nem értési stratégiákon belüli példák értékelése

A Spearman-féle rangkorrelációs teszt segítségével megvizsgáltam, hogy az egyes egyet nem értési stratégiák hogyan korrelálnak a két fő csoporton (direkt vagy indirekt) belül a többi stratégiával. Arra az eredményre jutottam, hogy a négy

¹² A lehetséges magyarázatokért l. a 4. szekciót.

direkt stratégián belül csak a kétely és az értékítélet között van szignifikáns összefüggés ($p=0,014$), azonban az öt indirekt stratégián belül szignifikáns a korreláció a részleges/jelképes egyetértés és a kihívás ($p=0,041$), a részleges/jelképes egyetértés és a burkolt ellentmondás ($p=0,038$), valamint a magyarázat és a beszélő szándékának egyértelműsítése ($p=0,004$) stratégiák között.

Árnyaltabb képet kapunk a különböző stratégiákkal kifejezett egyet nem értés és az udvariasság/udvariatlanság közötti viszonyról, ha megnézzük az egyes példákra adott értékítéleteket. A 4. ábra az egyet nem értési stratégiákon belüli példák értékelését szemlélteti. Látható, hogy ahol több példa is illusztrálta ugyanazt a stratégiahasználatot, az egyes példák megítélése nem mindig alakult hasonlóan. Különösen szembetűnő az eltérés a kétely (5,29-7,15) és az ellentmondás (5,05-6,69) stratégiák esetében. Ez arra enged következtetni, hogy a különböző nyelvi megformálás, illetve a nem verbális jegyek is hatással lehetnek az udvariasság/udvariatlanság mértékének a megítélésében. Annak a kérdésnek a megválaszolására, hogy vajon a stratégián belüli azonos, hasonló vagy eltérő értékítélet csupán a véletlen műve-e, a Pearson-féle tesztet használtam (ahol minimum 2 példa volt ugyanarra a stratégiahasználatra). A teszt eredménye megerősítette, hogy a három ilyen direkt stratégia (kétely, értékítélet, ellentmondás) közül a kétely ($p=0,014$) és az értékítélet ($p=0,001$) esetében, a három lehetséges indirekt stratégia (részleges/jelképes egyetértés, kihívás/provokálás, magyarázat/indoklás) közül pedig a magyarázat/indoklás stratégiák ($p=0,000$) esetében szignifikáns a korreláció az adott stratégia és az azon belüli példák értékítéletei között. Tehát nem mondható el, hogy minden stratégiatípuson belül egységes az udvariasság/udvariatlanság megítélése.

Dialógus száma	Alkalmazott stratégia	Szórás terjedelme	Minimum érték	Maximum érték	Átlag
1	kétely	6	3	9	5,29
2	értékítélet	4	6	10	8,05
3	ellentmondás	6	4	10	6,69
4	részleges/jelképes egyetértés	7	2	9	5,47
5	kihívás	6	4	10	7,05
6	értékítélet	7	1	8	3,90
7	beszélői szándék egyértelműsítése	6	1	7	3,68
8	kétely	6	4	10	6,63
9	egyet nem értés tényének kinyilatkoztatása	8	1	9	4,16
10	kihívás	7	3	10	6,49
11	kétely	6	4	10	7,15
12	magyarázat/indoklás	7	1	8	3,90
13	részleges/jelképes egyetértés	7	2	9	5,44
14	ellentmondás	7	2	9	5,05
15	értékítélet	4	6	10	8,50
16	burkolt ellentmondás	6	1	7	3,30

2. táblázat

A megnyilatkozásokra kapott értékítéletek szórási terjedelme és átlaga

Az egyes példákra kapott adatokat részletesebben szemlélteti a 2. táblázat, mely tartalmazza az adott dialógusban szereplő egyet nem értési stratégia típusát, az egyet nem értést tartalmazó megnyilatkozásra kapott értékítéletek minimum és maximum értékét, a szórás terjedelmét, valamint az értékítéletek átlagát is. Látható, hogy a legudvariasabbnak (3,3) ítelt egyet nem értést a harmadik kérdőív 16. dialógusa tartalmazta, melyet most (1) jelöl:

- (1) A férfiak és a nők főzési tudományáról:¹³
 N: „A férfiak jobban főznek, mint a nők.” ... Tudsz főzni?
 F: [Egyáltalán nem tudok főzni].
 N: [@@@]
 F: A tojásrántottában kimerül minden tudásom. Hm.
 N: De abba raksz sok mindent, igaz?
 F: **Tojást.**

Ebben a dialógusban az egyet nem értés egy burkolt ellentmondás formájában, egyetlen szóval kerül kifejezésre. Az egyetértést feltételező megnyilatkozást (*De abba raksz sok mindent, igaz?*) a *nem* helyett egy sokkal indirektebb válasz (*Tojást.*) követ, mely humoros s nevetést generál mindkét beszélő részéről.

A legudvariatlanabbnak ítelt (8,5) egyet nem értést kifejező megnyilatkozást a 15. párbeszéd részlet tartalmazza, melyet itt (2) jelöl. Ez egyben az egyik legkevésbé megosztó példa is, hiszen az adatközlők értékelésében itt a legkisebb a szórás terjedelme. A példában szereplő egyet nem értés (*De hát ez baromság.*) udvariasági/udvariatlansági fokát a válaszadók 6-10 között értékelték, mely vélhetően a *baromság* szitokszó használatának (is) köszönhető.

- (2) A tandíj és a tanulmányi teljesítmény összefüggéséről:
 N: Ha egy ponthatár van és azzal bejut mindenki utána felőlem eldönthetik, hogy most a 3.5-től fizetnek ennyit, a négyestől ennyit, oszt a 4.5- sők meg ingyen járnak. Akkor teljesen korrekt. Csak akkor ne legyen az, hogy az egyik kevesebb ponttal a másik meg többel jut be. [Hanem] EGY ponthatár legyen.
 F: [cs-cs-cs-cs]
 N: Akkor szerintem teljesen korrekt ez és helyén való.
 F: **De hát ez baromság.**

A másik legegységesebb értékelést kapó egyet nem értés a kérdőíven a 2. dialógus utolsó, egyszavas megnyilatkozása (*Hülyeség.*) volt. A szóban forgó párbeszédet itt a (3) jelöli. Az előző megnyilatkozáshoz hasonlóan, itt is az értékítélet stratégiát alkalmazza a beszélő az egyet nem értés kifejezésére és az udvariaság/udvariatlanság mértékét ugyanúgy 6-10 között értékelték a válaszadók.

- (3) Az abortusz illegálissá tételéről:
 F: Illegálissá kellene tenni az abortuszt.
 N: **Hülyeség!**
- (4) Az abortusz illegálissá tételéről:
 F: „Illegálissá kellene tenni az abortuszt.”
 N: **Nem értek vele egyet. Nagyon nem!**

¹³ A transzkripció jeleket a Függelék 1. melléklete tartalmazza.

A legmegosztóbb dialógusnak a 9. párbeszéd bizonyult, melyet a (4) példa szemléltet. Az egyet nem értés tényét itt nyíltan, egyértelműen kinyilatkoztatja a beszélő (*Nem értek vele egyet.*), melynek erejét még egy pragmatikaierő-módosítóval¹⁴ (*Nagyon nem!*) is erősíti. A kutatás résztvevői ezt a megnyilatkozást 1-9 között értékelték az udvarias/udvariatlan skálán, ami azt jelenti, hogy némelyek teljesen udvariasnak, míg mások rendkívül udvariatlannak érezték az egyet nem értés kifejezőmódját. Az átlagolt értékítélet (4,16) azt mutatja, hogy bár ez a legdirektebb stratégia, az adatközlők mégsem érezték azt udvariatlannak. Tehát nem jelenthető ki, hogy minden egyet nem értés kifejezésére használt stratégia esetében egyértelmű összefüggés lenne a(z) in/direktség és a hallgató által „érezkelt” udvariaság/udvariatlanság között.

4. Összegzés és lehetséges magyarázatok

Tanulmányomban egy empirikus kutatásom eredményeit mutattam be. A kutatás két fő kérdés köré szerveződött: (1) Hogyan értelmezik a nyelvi udvariasság/udvariatlanság fogalmát a magyar nyelvhasználók, azaz miként határozható meg az „elsődleges udvariasság/udvariatlanság”? (2) Hogyan befolyásolja az egyet nem értés kifejezésének in/direktsége az adott megnyilatkozás megítélését az udvariaság szempontjából?

Az első kutatási kérdéssel kapcsolatban összességében az mondható el, hogy a nyelvi udvariasságot/udvariatlanságot az adatközlőim elsősorban a tiszteletadás-sal, a konvencionálisan udvarias nyelvi elemek és a káromkodás használatával/mellőzésével, az interakciós normák betartásával/megszegésével, illetve a megfelelő/nem megfelelő regiszter alkalmazásával azonosították. Ezt tükrözi az is, hogy az *udvarias* legáltalább szinonimájának a *tisztelettudó*, *illedelmes* és *tapintatos*, míg az *udvariatlan* szinonimájának a *tiszteletlen*, *trágár* és *tapintatlan* szavakat tartották. Fontos kiemelni, hogy az adatközlők a verbális jegyek mellett a nyelvi udvariasság/udvariatlanság mibenlétét bizonyos nem verbális jelek (vokális jelek, mimika, szemkontaktus) alkalmazásában látták.

A második kutatási kérdésre nem adható egyértelmű válasz. Összességében elmondható, hogy a direkt stratégiákkal kifejezett egyet nem értést a kutatás résztvevői udvariatlanabbnak ítélték meg, mint az indirekt egyet nem értési formákat, azonban nem mutatható ki mindenütt szignifikáns korreláció az értékítéletek és a stratégiatípusok vagy az egyes példák között. Tehát nem jelenthető ki, hogy egységes lenne az udvariasság/udvariatlanság fokának a megítélése egy adott kategórián vagy stratégiatípuson belül. A kutatás egyik nem várt eredménye, hogy a legdirektebb egyet nem értési stratégiát (egyet nem értés tényének kinyilatkoztatása) nem tartották udvariatlannak az adatközlők, ugyanakkor a jóval indirektebbnek számító kihívás stratégiát inkább érezték udvariatlannak, mint udvariasnak.

A második kutatási kérdés eredményeire több lehetséges magyarázat is szolgálhat. Először is, az a tényező, hogy a dialógusrészletek témáival és/vagy a beszélők véleményével mennyire tudtak azonosulni az adatközlők, nagyban befolyásolhatta az adott megnyilatkozás értékelését az udvariasság/udvariatlanság szempontjából. Másodsor, nem vagyunk egyformák, más-más a toleranciaszintünk, így

¹⁴ A pragmatikaierő-módosítókról bővebben l. Koczogh (2014a).

egyénenként változó az is, hogy mit tartunk udvariasnak és mit nem. Haugh (2013: 56) is rámutat arra, hogy az értékítéletek nem mindig egységesek az azonos gyakorlati közösségbe tartozó egyének között, de még ugyanazon személy két különböző időben hozott értékítélete között sem. Az egyéni különbségeket mutatja az is, hogy míg a legtöbb adatközlő az udvariassági skálán 1–9/10 között értékelt, akadtak olyanok is, akik csak 1–5/6 közötti értékeket jelöltek meg, azaz egyik megnyilatkozást sem tartották különösebben udvariatlannak. Végül, az egyes stratégiákon belül a megnyilatkozások általában eltérő módon fejezték ki az egyet nem értést, azaz eltérő volt a nyelvi megformálásuk és/vagy a(z) in/direktség mértéke, így ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a stratégián belüli értékítéletekben különbségek voltak. Különösen igaz ez a kétely (*Ó: igen. vs. M:? vs. Á: ki van zárva*)¹⁵ és az ellentmondás (*Nem igaz! vs. Szerintem bűn.*) kategóriákra. Azt is fontos itt kiemelni, hogy az egyet nem értést kifejező stratégiák funkcionális kategóriák, így természetesen a velük kifejezett egyet nem értés nyelvi megformálása különböző lehet. Végül, de nem utolsósorban befolyásolhatta az értékítéleteket az a tény is, hogy bizonyos szituációkban a beszédpartner arculatának megvédése kevésbé fontos, mint a kommunikációs cél elérése. Azaz bizonyos helyzetekben az udvariassági tényezőket felülírja az őszinteség vagy az üzenet gyors és hatékony átadásának prioritása.

Köszönetnyilvánítás

Köszönöm a tanulmány lektorainak az első változathoz fűzött konstruktív megjegyzéseket.

Hivatkozások

- Angouri, Jo 2012. Managing disagreement in problem solving meeting talk. *Journal of Pragmatics* 44/12:1565–1579.
- Angouri, Jo – Theodora Tseliga 2010. “You Have No Idea What You are Talking About!” From e-disagreement to e-impoliteness in two online fora. *Journal of Politeness Research* 6/1:57–82.
- Austin, John Langshaw 1962. *How to Do Things With Words*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bándli Judit 2009. *Az egyet nem értés pragmatikája*. Doktori értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola. <https://goo.gl/e8rnwU> (2016. 08. 28.).
- Bándli Judit 2013. Az egyet nem értés pragmatikája. *Magyar Nyelvőr* 137/1:97–110.
- Bándli Judit 2015. (Túl) Direkt stratégiák a célnyelvi kommunikációban. *THL₂: A magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata* 2015/1–2:5–14.
- Bencze, Lóránt 2005. Politeness in Hungary: Uncertainty in a changing society. In Leo Hickey – Miranda Stewart (szerk.) *Politeness in Europe*. Clevedon: Multilingual Matters. 234–246.
- Bilmes, Jack 1999. Questions, answers, and the organization of talk in the 1992 vice presidential debate: Fundamental considerations. *Research on Language and Social Interaction* 32/3:213–242.

¹⁵ Bővebb kontextus a Függelékben található.

- Blum-Kulka, Shoshana 1987. Indirectness and politeness in requests: Same or different? *Journal of Pragmatics* 11/2:131–146.
- Blum-Kulka, Shoshana – Menahem Blondheim – Gonen Hacothen 2002. Traditions of dispute: From negotiations of talmudic texts to the arena of political discourse in the media. *Journal of Pragmatics* 34/10:1569–1594.
- Blum-Kulka, Shoshana – Juliane House – Gabriele Kasper 1989. *Cross-cultural Pragmatics: Requests and Apologies*. Norwood: Ablex Publishing Corporation.
- Bolander, Brook 2012. Disagreements and agreements in personal/diary blogs: A closer look at responsiveness. *Journal of Pragmatics* 44/12:1607–1622.
- Brown, Penelope – Stephen C. Levinson 1987. *Politeness. Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cheng, Winnie – Martin Warren 2003. Indirectness, inexplicitness and vagueness made clearer. *Pragmatics* 13/3:381–400.
- Cordella, Marisa 1996. Confrontational style in Spanish arguments: Pragmatics and teaching outlook. *Language, Culture and Curriculum* 9/2:148–162.
- Culpeper, Jonathan 1996. Towards an anatomy of impoliteness. *Journal of Pragmatics* 25/3:349–367.
- Culpeper, Jonathan 1998. (Im)politeness in drama. In Jonathan Culpeper – Mick Short – Peter Verdonk (szerk.) *Exploring the Language of Drama. From Text to Context*. London: Routledge. 83–95.
- Culpeper, Jonathan 2005. Impoliteness and Entertainment in the Television Quiz Show: The Weakest Link. *Journal of Politeness Research* 1/1:35–72.
- Culpeper, Jonathan 2011. *Impoliteness. Using Language to Cause Offence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Edstrom, Anne 2004. Expressions of disagreement by Venezuelans in conversation: Reconsidering the influence of culture. *Journal of Pragmatics* 36/8:1499–1518.
- Eelen, Gino 2001. *A Critique of Politeness Theories*. Manchester: St. Jerome.
- Emmertsen, Sofie 2007. Interviewers' challenging questions in British debate interviews. *Journal of Pragmatics* 39/3:570–591.
- Galgóczi László 1988. Régi magyar káromkodások. In Kiss Jenő – Szűts László (szerk.) *A magyar nyelv rétegződése* Vol. 1. Budapest: Akadémiai Kiadó. 350–357.
- Galgóczi László 2008. A nyelvi agresszió és diakrón formái a magyarban. In Zimányi Árpád (szerk.) *Az agresszió kutatásról – interdiszciplináris keretben*. Eger: Líceum Kiadó. 5–27.
- García, Carmen 1989. Disagreeing and requesting by Americans and Venezuelans. *Linguistics and Education* 1/3:299–322.
- Garcia, Angela 1991. Dispute resolution without disputing: How the interactional organization of mediation hearings minimizes argument. *American Sociological Review* 56/6:818–835.
- Georgakopoulou, Alexandra 2001. Arguing about the future: On indirect disagreements in conversations. *Journal of Pragmatics* 33/12:1881–1900.
- Graham, Sage Lambert 2007. Disagreeing to agree: Conflict, (im)politeness and identity in a computer-mediated community. *Journal of Pragmatics* 39/4:742–759.
- Grice, H. Paul 1975. Logic and conversation. In Peter Cole – Jerry L. Morgan (szerk.) *Syntax and Semantics Vol. 3. Speech Acts*. New York: Academic Press. 41–58.

- Harris, S. 2001. Being politically impolite: Extending politeness theory to adversarial political discourse. *Discourse & Society* 12/4:451–472.
- Haugh, Michael 2013. Im/politeness, social practice and the participation order. *Journal of Pragmatics* 58:52–72.
- Heidari, Afrooz – Abbas Eslami-Rasekh – Shahla Simin 2014. Politeness strategies and power relations in disagreement. *International Journal of Research Studies in Language Learning* 4/2:33–41.
- Holmes, Janet – Maria Stubbe 2003. Doing disagreement at work. *Australian Journal of Communication* 30/1:53–77.
- Holtgraves, Thomas 1997. Yes, but...: Positive politeness in conversation arguments. *Journal of Language and Social Psychology* 16/2:222–239.
- Honda, Atsuko 2002. Conflict management in Japanese public affairs talk shows. *Journal of Pragmatics* 34/5:573–608.
- Kádár, Dániel Zoltán 2016. Politeness in pragmatics. [in press]. *The Oxford Encyclopedia of Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Kádár, Dániel Zoltán – Michael Haugh 2013. *Understanding Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kádár, Dániel Zoltán – Sara Mills (szerk.) 2011. *Politeness in East Asia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kakavá, Christina 1995. Directness and indirectness in professor-student interactions. In James E. Alatis – Carolyn A. Straehle – Brent Gallenberger – Maggie Ronkin (szerk.) *Georgetown University Round Table on Languages and Linguistics*. Washington D.C.: Georgetown University Press. 229–246.
- Kakavá, Christina 2002. Opposition in Modern Greek discourse: cultural and contextual constraints. *Journal of Pragmatics* 34/10:1537–1568.
- Koczogh, Helga 2011. Gender differences in disagreement strategies in Hungarian. *California Linguistic Notes* 36/2:1–19.
- Koczogh, Helga Vanda 2012a. The role of gender in verbal disagreement: A study of disagreement strategies employed by Hungarian undergraduate students. *Gender Studies* 11/1:233–244.
- Koczogh, Helga Vanda 2012b. *The Effects of Gender and Social Distance on the Expression of Verbal Disagreement Employed by Hungarian Undergraduate Students*. Doktori értekezés. Debrecen: Debreceni Egyetem.
- Koczogh, Helga Vanda 2013. Scrutinizing the concept of (verbal) disagreement: Terminological and definitional issues. *Argumentum* 9:211–222.
- Koczogh Helga Vanda 2014a. Pragmatikaierő-módosítók használata a társadalmi nem és szociális távolság függvényében. In Ladányi Mária – Vladár Zsuzsa – Hrenek Éva (szerk.) *Nyelv – Társadalom – Kultúra: Interkulturális és multikulturális perspektívák*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 196–203.
- Koczogh, Helga Vanda 2014b. The development of a taxonomy of verbal disagreements in the light of the p-model. In András Kertész– Csilla Rákosi (szerk.) *The Evidential Basis of Linguistic Argumentation*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 133–178.
- Kotthoff, Helga 1993. Disagreement and concession in disputes: On the context sensitivity of preference structures. *Language in Society* 22/2:193–216.
- Kuo, Sai-hua 1994. Agreement and disagreement strategies in a radio conversation. *Research on Language and Social Interaction* 27/2:95–121.

- Lakoff, Robin 1973. The logic of politeness: or, Minding your p's and q's. In Claudia W. Corum – Thomas Cedric Smith-Stark – Ann Weiser (szerk.) *Papers from the Ninth Regional Meeting, Chicago Linguistic Society*. Chicago: Chicago Linguistic Society. 345–356.
- Lakoff, Robin 1989. The limits of politeness: Therapeutic and courtroom discourse. *Multilingua* 8/2–3:101–130.
- Leech, Geoffrey N. 1983. *Principles of Pragmatics*. New York: Longman.
- Liu, Si 2004. *Pragmatic Strategies and Power Relations in Disagreement: Chinese Culture in Higher Education*. Boca Raton: Universal-Publishers.
- Locher, Miriam A. 2004. *Power and Politeness in Action, Disagreements in Oral Communication*. Berlin, Boston: Mouton De Gruyter.
- Locher, Miriam A. – Richard J. Watts 2005. Politeness Theory and Relational Work. *Journal of Politeness Research* 1/1:9–33.
- López, María de la O Hernández 2016. Disagreement and degrees of assertiveness in service encounters: Purchase vs problem-solving interactions. *International Journal of Society, Culture & Language* 4/2:87–104.
- Masoumeh, Mehregan – Eslamirasekh Abbass – Dabaghi Azizollah – Jafari Seresht Davood 2013. Disagreement expressions in the discourse of young Persian speakers. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 70:598–604.
- Mills, Sara 2003. *Gender and Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mori, Junko 1999. *Negotiating Agreement and Disagreement in Japanese. Connective Expressions and Turn Construction*. (Studies in Discourse and Grammar 8). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Muntigl, Peter – William Turnbull 1998. Conversational structure and facework in arguing. *Journal of Pragmatics* 29/3:225–256.
- Németh Luca Anna 2014. A nők megszólításának kérdése a Magyar Nyelvőr korai évfolyamaiban. In Drávucz Fanni – Haindrich Helga Anna – Horváth Krisztina (szerk.) *Doktoranduszok a nyelvtudomány útjain. A Félúton 9. konferencia kiadványa*. Budapest: ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola. 13–28.
- Németh Luca Anna 2015. A nyelvi udvariasság kérdése a Magyar Nyelvőr dualizmus korabeli évfolyamaiban. *Magyar Nyelv* 111/2:189–203.
- Németh Luca Anna – Kádár Zoltán Dániel – Haugh Michael 2016. Nyelvi udvariasság/udvariatlanság és metapragmatika. *Filológia.hu* 6/7/1–4:4–27.
- Netz, Hadar 2014. Gifted conversations. Discursive patterns in gifted classes. *Gifted Child Quarterly* 58/2:149–163.
- Netz, Hadar – Adam Lefstein 2016. A cross-cultural analysis of disagreements in classroom discourse: Comparative case studies from England, the United States, and Israel. *Intercultural Pragmatics* 13/2:211–255.
- Ogden, Richard 2006. Phonetics and social action in agreements and disagreements. *Journal of Pragmatics* 38/10:1752–1775.
- Ogiermann, Eva 2009. Politeness and in-directness across cultures: A comparison of English, German, Polish and Russian requests. *Journal of Politeness Research* 5/2:189–216.
- Ogiermann, Eva – Małgorzata Suszczyńska 2011. On im/politeness behind the Iron Curtain. In Francesca Bargiela-Chiappini – Dániel Zoltán Kádár (szerk.) *Politeness across cultures*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 194–215.

- Pusztai Ferenc 2005. Nyelvhasználati minősítések a középmagyar beszélt nyelvben. *Magyar Nyelv* **101/3**:332–334.
- Rees-Miller, Janie 2000. Power, severity, and context in disagreement. *Journal of Pragmatics* **32/8**:1087–1111.
- Rohmah, Zuliati 2012. Promoting harmony during disagreements: A portrait of adult discussions in the Indonesian context. *Theory and Practice in Language Studies* **2/3**:440–449.
- Saft, Scott 2004. Conflict as interactional accomplishment in Japanese: Arguments in university faculty meetings. *Language in Society* **33/4**:549–584.
- Sárosi Zsófia 1985. A személyek közötti viszony tudatosítása és nyomatékosítása néhány XVI. századi misszilisben. *Magyar Nyelv* **81/3**:334–342.
- Sárosi Zsófia 2015a. Nyelvtörténet és udvariasságkutatás. In Forgács Tamás – Németh Miklós – Sinkovics Balázs (szerk.) *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VIII.* Szeged: Szegedi Tudományegyetem. 157–169.
- Sárosi Zsófia 2015b. Pragmatika, szociopragmatika, udvariasságkutatás a magyar nyelvtörténetben. *Magyar Nyelv* **111/2**:129–146.
- Schiffrin, Deborah 1984. Jewish argument as sociability. *Language in Society* **13/3**:311–335.
- Searle, John R. 1969. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, John R. 1975. Indirect speech acts. In Peter Cole – Jerry L. Morgan (szerk.) *Syntax and Semantics, Volume 3: Speech Acts.* New York: Academic Press. 59–82.
- Shen, Lei 2006. *A Discourse Analysis of Chinese Disagreement Management Strategies in Business Negotiation Settings.* Doktori értekezés. Tuscon: The University of Arizona.
- Shum, Winnie – Cynthia Lee 2013. (Im)politeness and disagreement in two Hong Kong Internet discussion forums. *Journal of Pragmatics* **50/1**:52–83.
- Sornig, Karl 1977. Disagreement and contradiction as communicative acts. *Journal of Pragmatics* **1/4**:347–373.
- Szili Katalin 2004. *Tetté vált szavak. A beszédaktusok elmélete és gyakorlata.* Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Szili Katalin 2007. Az udvariasság pragmatikája. *Magyar Nyelvőr* **131/1**:1–17.
- Tannen, Deborah 1981. New York Jewish conversational style. *International Journal of the Sociology of Language* **30**:133–150.
- Tannen, Deborah – Christina Kakavá 1992. Power and solidarity in modern Greek conversation: Disagreeing to agree. *Journal of Modern Greek Studies* **10/1**:11–34.
- Watts, Richard J. 1992. Linguistic politeness and politic verbal behaviour: Reconsidering claims for universality. In Richard J. Watts – Sachiko Ide – Konrad Ehlich (szerk.) *Politeness in Language: Studies in Its History, Theory, and Practice.* Berlin: Mouton de Gruyter. 43–69.
- Watts, Richard J. 2003. *Politeness.* New York: Cambridge University Press.
- Zhu, Weihua 2014. Managing relationships in everyday practice: The case of strong disagreement in Mandarin. *Journal of Pragmatics* **64**:85–101.

Függelék

1. melléklet: Transzkripció jelek

- : : magánhangzó vagy mással hangzó feltűnő nyújtása
 ... : rövid szünet (max. 3 mp)
 : hosszú szünet (min. 3 mp)
 @@@ : nevetés
 SZÖVEG : feltűnő hangsúly
 “szöveg” : feladatlapról felolvasott szöveg
 [szöveg] : szimultán beszéd
 (szöveg) : a transzkribens megjegyzése a beszédmóddal kapcsolatban (pl. nevetve, ironikusan stb.)
 {szöveg} : a transzkribens egyéb, megértést elősegítő megjegyzése
szöveg : elemezni kívánt egyet nem értést kifejező megnyilatkozás

2. melléklet: A 3. kérdőív dialógusrészletei

- F: Hát ja, de a Haramia nem tudta azt, hogy először a Révész lenyúlta a másik fele pénzt. *(nevetve)*
 N: @@@ Hát jó, de a Révésznek akkor se kellett volna
 F: De lehet, hogy a Révész és a Haramiák haverok voltak.
 N: **Ó: igen.**
- N: @@@ Illegálissá kellene tenni az abortuszt.
 F: **Hülyeség!**
- N: Hát vannak tapló nők, de hát most akkor is @@@
 F: Jó, akkor hagyjuk!
 N: ... Akkor is a nők sokkal intelligensebbek!
 F: **Nem igaz!@@@**
- F: Akkor is a nők sokkal intelligensebbek!
 N: Nem igaz! @@@
 F: De igen! ... Vagy tényleg akkor max. egyen, de hát most
 N: Jól van!
 F: hogyha azt nézzük, hogy a női agy hogy működik, akkor sokkal normálisabban, meg jobban működik, mint a férfi agy. *(nevetve)*
 N: Jól van, kiegyezhetünk az egyenbe.
 F: **Esetleg.**
- F: „A nők biztonságosabban vezetnek, mint a férfiak.” Az igen!
 N: Miért szerinted nem igaz?
 F: Nem igaz! ... A nők nem tudnak odafigyelni a vezetésre!
 N: **Ha! És elmondanád, hogy miért?**
- Férfi-női intelligenciáról:
 N: Hát én nem azt mondom, hogy feltétlenül intelligensebbek, [de a]
 F: [A vé]gén {érthetetlen}
 N: Lehet... **De ő... azt mondják, hogy azért egy nő tud több dologra figyelni egyszerre... jobban használja az agyának a ké mindkét felét**

7. Eutanáziáról:
 N: És hogyha én azt mondom, hogy innen kezdve nekem ennyi elég volt, mert így már nem akarok élni, akkor ne haragudjál, segítsenek hozzám. Ha már én magamat nem tudom megölni, már pedig megtenném.
 F: De ez én azt mondom, hogy ehhez egy nagy adag pesszimista világnézet is kell. Én e bocsánat, le kell tojni önmagunkat néha ahhoz, hogy ő: ... hogy hogy ilyen ilyen esetekben persze ilyen esetekben, hogy a úgymond 'meg akarok halni, mert izé ronda vagyok, meg itt a púp a hátamon'.
 N: **De nem úgy Maci, én nem erről beszélek!**
 F: De tudom.
8. Halálbüntetésről:
 F: Ez ebben egyet értek, hogy nem kéne alkalmazni. Ő: igaz, ö... van egy fajta megfélemlítő taktika ebben a halálbüntetésben a bűnözők számára.
 N: **M:?**
9. F: Harmadik? „Illegálissá kellene tenni az abortuszt.”
 N: **Nem értek vele egyet. Nagyon nem!**
10. F: Tehát akkor lett volna gonosz, ha ő megy át és utána jön vissza @@@. Az gonoszság lett volna vagy hogyha ígér valamit a lánynak. [Akkor gonosz]
 N: [Miért hogyha ő megy át] a Széplányhoz?
 F: Hát mer az nem lett volna gonoszság? Átmegyek aztán visszajövök
 N: Ne:m [ne:m] nem
 F: [és otthagya]. MERT?
 N: Hát mert akkor ő tesz áldozatot a Szép[lányért]
 F: **Mi? Az az hogy kihasználta egy éjszakára?** Átment, [visszajött]
 N: [Hát de most] gondolj
11. Női vezetési stílusról:
 N: Nem, de hát nőkben is vannak olyanok, akik tudnak vezetni! Mint például én, de (nevetve)
 F: Bár mondjuk, hogy ha azt ha meg úgy nézed a kérdést, hogy milyen állítást, hogy ő biztonságosabban. [Tehát most lehet, hogy mondjuk...te]
 N: **[Á: ki van zárva]**
12. N: [Igen de az]zal ha ő: ŐT megöljük azért amit tett, azzal ugyanolya ugyanoda aljasodunk ahol ő van. Nem gondolod?
 F: **Hát de most figyelj. Van ő na olvastam már ilyet, van x ember, megölt nem tudom két vagy három embert megölt, bezárták a börtönbe és ugye ráfógták arra, hogy ő betegsége van, hogy elmebeteg és két hónapig ilyen elvonáson volt, kiengedték aztán megölt még nem tudom x embert.** Szóval most akiket akiket utána ölt meg, azok jogosan mondhatták, hogy 'figyelj ha az az ember egy köztörvényes gyilkos akkor, miért engedték szabadon'?

13. F: [De] az is szívtelenség eléggé.
N: Örökbe adni? Bolond vagy? Legalább lesz valaki, aki szereti! [De] sokkal jobb,
F: **[Jó, de]**
14. N: Ez az eutanázia! Amikor mit tudom én lekapcsolod a gépről mert most már kínlódt és [azt kéri hogy] öljél meg.
F: [Ez nem bűn?]
N: Szerintem nem bűn.
F: **Szerintem [bűn].**
[Ha ha]
N: Ez az eutanázia! Amikor mit tudom én lekapcsolod a gépről mert most már kínlódt és [azt kéri hogy] öljél meg.
15. N: Ha egy ponthatár van és azzal bejut mindenki utána felőlem eldönthetik, hogy most a 3.5-től fizetnek ennyit, a négyestől ennyit, oszt a 4.5- sők meg ingyen járnak. Akkor teljesen korrekt. Csak akkor ne legyen az, hogy az egyik kevesebb ponttal a másik meg többel jut be. [Hanem] EGY ponthatár legyen.
F: [cs-cs-cs-cs]
N: Akkor szerintem teljesen korrekt ez és helyén való.
F: **De hát ez baromság.**
16. N: „A férfiak jobban főznek, mint a nők.” ... Tudsz főzni?
F: [Egyáltalán nem tudok főzni].
N: [@@@]
F: A tojásrántottában kimerül minden tudásom. Hm.
N: De abba raksz sok mindent, igaz?
F: **Tojást.**

A szerzőről

Koczogh Helga Vanda a Debreceni Egyetem Angol-Amerikai intézetének egyetemi tanársegéde. Főbb kutatási területei: szociolingvisztika, pragmatika és gendertudomány, különös tekintettel a konverzációs stílusbeli, valamint az egyet nem értés kifejezésének és funkcióinak nemi különbségeire.

Elérhetősége: koczogh.helga@arts.unideb.hu